

Katarzyna Liber-Kwiecińska
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
katarzyna.liber@uj.edu.pl

Tłumacz ustny w postępowaniu karnym

1. Wstęp

Pojęcie procesu karnego oznacza wszystkie prawnie uregulowane działania o ustalonej chronologii zmierzające do rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej danej osoby (oskarżonego) [Świecki 2019: 21], które odpowiadają dyrektywie prawdy materialnej i poczucia sprawiedliwości [Kieltyka 2011: 1]. Rzetelny proces karny powinien umożliwiać osiągnięcie dwóch stanów: sprawiedliwości prawnomaterialnej, czyli spełnienia normy prawa karnego, oraz sprawiedliwości proceduralnej, czyli subiektywnego poczucia uczestników procesu, że zostali potraktowani w sposób sprawiedliwy [Rosiak 2017: 44]. Na rzetelność procesu karnego składa się sprawiedliwe działanie organów, właściwe informowanie stron o ich prawach i pozycji procesowej oraz rzetelne i sprawiedliwe traktowanie działań uczestników procesu [Witkowska 2014: 30]. Na każdym etapie postępowania każdemu uczestnikowi, przede wszystkim podejrzanemu, oskarżonemu i pokrzywdzonemu, przysługują określone prawa – jednym z nich jest prawo do tłumacza [Nowak i Stanisławska 2017: 391].

W niniejszym artykule omówiono rolę tłumacza w postępowaniu karnym, przepisy regulujące obowiązek powołania tłumacza w toku czynności karnoprosesowych, problemy, z jakimi mierzą się tłumacze w trakcie współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, oraz wyniki badania ankietowego dotyczącego doświadczeń tłumaczy przysięgłych wykonujących tłumaczenia ustne na rzecz policji, prokuratury i sądów w ramach prowadzonych postępowań karnych.

2. Rola tłumacza w świetle polskiego prawa karnego

Joanna Długosz zwraca uwagę, że choć udział tłumacza w procesie karnym jest rutyną:

już pobieżna lektura przepisów prawa polskiego, regulujących zagadnienie udziału tłumacza w polskim procesie karnym skłania do refleksji, iż problematyka ta należy do tego rodzaju zagadnień karnoprosesowych, które, mimo potrzeby szczegółowego uregulowania w powszechnie obowiązujących przepisach, w znacznej mierze nie zostały uwzględnione w inicjatywach legislacyjnych polskiego ustawodawcy [2009: 101].

Teoretycy prawa podkreślają, że w polskich przepisach karnych nie dookreślono nawet tak podstawowego terminu jak „tłumacz” [Jachimowicz 2019: 59], nie uregulowano też pozycji tłumacza w czynnościach karnoprosesowych – w Kodeksie postępowania karnego znajdujemy tylko lakoniczne stwierdzenie, że do tłumacza stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych [Witkowska 2014: 31]. Agnieszka Wiltos zauważa, że ustawodawca nie określił również wymagań co do kwalifikacji tłumaczy sądowych, mimo że wykonywane przez nich tłumaczenia mają moc dowodową [2013: 143]. Być może dlatego organy karne chętniej angażują tłumaczy przysięgłych [Mendel 2011: 5], których kompetencje językowe i przekładowe są weryfikowane w drodze egzaminu, a sami tłumacze składają stosowne ślubowanie. Niemniej w Kodeksie postępowania karnego mowa jest ogólnie o „tłumaczu”, którego organ procesowy zobowiązany jest zapewnić podejrzanemu czy oskarżonemu, jeżeli nie włada on w „wystarczającym stopniu językiem polskim” (art. 72, art. 204 kk), co oznacza, że w istocie tłumaczem *ad hoc* może zostać każdy, kto deklaruje znajomość języka obcego.

Niezależnie od powyższych luk legislacyjnych udział tłumacza w postępowaniu karnym jest niewątpliwie realizacją demokratycznej zasady

równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, który gwarantuje art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹. Agnieszka Wiltos słusznie wskazuje, że prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza nie zostało sformułowane w Konstytucji *expressis verbis*, ale wynika z ogółu konstytucyjnych praw [2013: 129]. Tłumaczenie jako warunek sprawiedliwego procesu i równych praw zdefiniowano także w międzynarodowych aktach prawnych, na których oparte są przepisy krajowe [Jachimowicz 2019: 62], takich jak Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (art. 6 ust. 3 pkt e), Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (art. 14 ust. 3 pkt f) oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (art. 7).

Z uwagi na to, że polska ustawa zasadnicza (art. 27 Konstytucji RP) oraz Ustawa o języku polskim (art. 4) stanowią, iż językiem urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej jest język polski, bezpłatna pomoc tłumacza jest nieodzowna, aby cudzoziemiec niewładający językiem polskim mógł skorzystać z prawa do rzetelnego procesu. Jak zaznacza Marcin Jachimowicz, obecność tłumacza w trakcie postępowania jest konieczna, nawet jeżeli sędzia, świadek czy przedstawiciel organu prowadzącego czynności zna dany język obcy:

musi bowiem istnieć zobiektywizowany – niezależny od umiejętności językowych poszczególnych osób oraz od sposobu objaśniania przez nich pojęć wyrażanych w języku obcym – punkt odniesienia pozwalający na rzeczową, bezstronną interpretację tekstu stanowiącego dowód w postępowaniu lub relacji procesowej [2019: 64].

Nieobecność tłumacza w czasie czynności przeprowadzanych z cudzoziemcem może skutkować ich wadą nieważności [2019: 62], dlatego w Kodeksie postępowania karnego przewidziano środek dyscyplinujący w postaci kary pieniężnej w wysokości do 3000 zł, która może być

¹ Art. 245 Kodeksu karnego: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”.

nałożona na tłumacza, jeśli nie stawi się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie (art. 285 § 1 kpk). Ponadto jeżeli uporczywie uchyla się on od czynności, do których został wezwany, może być wobec niego zastosowane – niezależnie od kary pieniężnej – aresztowanie na czas nieprzekraczający 30 dni (art. 285 § 2 kpk). Jednocześnie tłumacz jako uczestnik postępowania karnego jest objęty szczególną ochroną: stosowanie wobec niego gróźb, przemocy lub naruszenie jego nietykalności cielesnej stanowi przestępstwo przeciwko wymiarowi sprawiedliwości zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat².

Na podstawie analiz prawnych, w których tłumacza przedstawia się bądź jako pomocnika organu procesowego, bądź pomocnika oskarżonego, można sformułować następujące zasadnicze funkcje tłumacza ustnego w postępowaniu karnym:

1. zapewnienie dostępu do informacji podejrzanemu, oskarżonemu i pokrzywdzonemu, którzy nie władają językiem polskim,
2. zapewnienie cudzoziemcowi prawa do obrony,
3. umożliwienie pokrzywdzonemu dochodzenia swoich praw poprzez uczestnictwo w procesie i przedstawienie swojego stanowiska,
4. umożliwienie przeprowadzenia dowodu z przesłuchania cudzoziemca [na podstawie: Długosz 2009; Jachimowicz 2019; Nowak, Stanisławska 2017; Olesiuk 2014; Wiltos 2013; Witkowska 2014].

Udział tłumacza jako przesłanka rzetelnego procesu karnego niewątpliwie sprzyja osiągnięciu stanu sprawiedliwości prawnomaterialnej i proceduralnej: dzięki przekładowi możliwe jest zbadanie wszystkich okoliczności związanych z domniemanym czynem zabronionym oraz zapoznanie się z materiałem dowodowym (dowodami rzeczowymi i osobowymi), co w konsekwencji przyczynia się do właściwego rozpoznania sprawy przez sąd. Z drugiej strony uczestnikom postępowania nieposługującym się językiem polskim w stopniu umożliwiającym pełne zrozumienie przebiegu postępowania i swobodne wyrażenie swojego stanowiska tłumacz zapewnia dostęp do informacji, umożliwia świadome uczestnictwo w procesie i realizację demokratycznych praw.

² Art. 245 Kodeksu karnego: „Kto używa przemocy lub groźby bezprawnej w celu wywarcia wpływu na świadka, biegłego, tłumacza, oskarżyciela albo oskarżonego lub w związku z tym narusza jego nietykalność cielesną, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

3. Warunki pracy tłumacza ustnego w postępowaniu karnym

Pomimo doniosłej roli tłumacza w procesie karnym nie istnieją przepisy, które regulowałyby warunki jego pracy. W zasadniczym akcie normatywnym definiującym pracę tłumacza przysięgłego, tj. Ustawie o zawodzie tłumacza przysięgłego, wskazano przede wszystkim sposób nabywania i utraty uprawnień, prawa i obowiązki tłumacza, odpowiedzialność zawodową i zasady kontrolowania repertorium. Jedyńm dokumentem, w którym uwzględniono praktyczne wskazówki dotyczące zasad wykonywania tłumaczeń ustnych na rzecz organów wymiaru sprawiedliwości, jest Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego opracowany przez Komitet Redakcyjny Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości. Najnowsze wydanie kodeksu uzupełniono o dodatkowe zalecenia odnoszące się do stanowiska pracy tłumacza, przygotowania do czynności i sposobu wykonywania tłumaczenia ustnego (Rozdział 3. Tłumaczenia ustne). Autorzy kodeksu wskazali, że tłumacz powinien mieć zapewnioną dobrą słyszalność i kontakt wzrokowy z cudzoziemcem, ma on również prawo domagać się dostosowania tempa i sposobu mówienia do procesu tłumaczenia. Zalecono też, aby tłumacz mógł przed przystąpieniem do czynności sprawdzić możliwość porozumienia się z cudzoziemcem. Ponadto zgodnie z kodeksem tłumacz ma prawo żądać przerwy w pracy lub zmiennika podczas długotrwałych czynności, a w trakcie tłumaczenia ma prawo sporządzać notatki, używać słowników oraz żądać dostępu do informacji (w tym udostępnienia akt sprawy) w celu przygotowania się do zlecenia.

Choć dobre praktyki zdefiniowane w kodeksie stanowią cenne wskazówki dla samych tłumaczy, brakuje dokumentu, w którym uwzględniono by zalecenia dla przedstawicieli organów procesowych w zakresie innych istotnych aspektów współpracy z tłumaczami³. Jednym z nich jest niewątpliwie bezpieczeństwo tłumacza, który uczestniczy w procesie zmierzającym do ustalenia odpowiedzialności karnej domniemych sprawców przestępstw, czyli osób potencjalnie niebezpiecznych. W powszechnie

³ Przykładem takich zaleceń mogą być standardy australijskiej Rady Sądowniczej na Rzecz Różnorodności Kulturowej (*Judicial Council on Cultural Diversity*) *Recommended National Standards for Working with Interpreters in Courts and Tribunals* czy wytyczne brytyjskiej policji *Use Of Interpreters, Translators and Language Service Providers Within The Criminal Justice System*.

dostępnych dokumentach i opracowaniach trudno znaleźć jakiegokolwiek wytyczne dla funkcjonariuszy policji, prokuratorów czy pracowników sądów w zakresie ochrony tłumaczy biorących udział w czynnościach. Jediną regulacją odnoszącą się do bezpieczeństwa jest przywołany wyżej art. 245 Kodeksu karnego, który określa jedynie sankcję karną, a nie sposób ochrony tłumacza. Ponadto w czasie pandemii COVID-19 tłumacze musieli się zmierzyć z niedostatecznymi zabezpieczeniami epidemicznymi w pomieszczeniach, w których przeprowadzane były czynności z obcokrajowcami (komisariaty policji, sale rozpraw itp.). Pomimo interwencji organizacji zrzeszających tłumaczy i skierowanej do ministra sprawiedliwości prośby o zapewnienie tłumaczom odpowiednich warunków z uwzględnieniem charakteru pracy tłumacza, problem ten nie został w żaden sposób uregulowany.

Częstym problemem⁴ zgłaszanym przez tłumaczy jest też sposób rozliczania ich wynagrodzenia za wykonane tłumaczenie ustne, zdarza się bowiem, że organ procesowy błędnie stosuje przepisy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie wynagrodzenia za czynności tłumacza przysięgłego lub zupełnie nie zna ich treści, co skutkuje tym, że tłumaczom przyznawane jest wynagrodzenie w kwocie niższej, niż to wynika z treści przywołanego rozporządzenia. Problemem są również przedłużające się terminy płatności⁵.

Biorąc pod uwagę trudności, jakie zgłaszają tłumacze pracujący na rzecz wymiaru sprawiedliwości, problemów w zakresie jakości współpracy z organami nadal jest sporo, a dotyczą one m.in. bezpieczeństwa, wypłaty wynagrodzeń, warunków pracy, rozumienia roli tłumacza i sposobu jego pracy itp.)⁶. W niżej zaprezentowanym badaniu sprawdzono doświadczenia tłumaczy w kilku wybranych aspektach uczestnictwa w czynnościach karnoprosesowych.

4. Doświadczenia tłumaczy ustnych – badanie ankietowe

W przedstawionym niżej badaniu sprawdzono doświadczenia tłumaczy we współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości w następujących

⁴ Informacje pozyskane przez autorkę w trakcie pełnienia funkcji wiceprzewodniczącej Związku Zawodowego Tłumaczy Przysięgłych w Polsce.

⁵ Problem ten nie dotyczy wyłącznie postępowań karnych.

⁶ Na te i podobne problemy zwracano już uwagę kilka lub kilkanaście lat temu, por. Biernacka [2014], Kubacki [2014], Stawecka [2010].

aspektach: poczucie bezpieczeństwa w trakcie czynności, w tym bezpieczeństwa zdrowotnego, oczekiwania przedstawicieli organów i obywateli względem tłumacza, organizacja miejsca pracy i zapewnienie odpowiednich warunków do pracy, znajomość zasad wynagradzania tłumaczy za tłumaczenie ustne. Celem badania było sprawdzenie, czy problemy zgłaszane przez poszczególnych tłumaczy są jednostkowe, czy dotyczą raczej większej liczby tłumaczy – jeśli tak, to jakiego procentu badanych.

4.1. Opis badania

W internetowym badaniu ankietowym wzięło udział łącznie 55 tłumaczy przysięgłych, którzy regularnie wykonują tłumaczenia ustne na rzecz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Ankieta została udostępniona w formie elektronicznej, a badani udzielali odpowiedzi anonimowo. Doświadczenie badanych wyrażone w latach było bardzo zróżnicowane: najkrótszy wskazany staż pracy wynosił 2 lata, najdłuższy 30 lat. W badanej grupie 56% tłumaczy uczestniczy w postępowaniu karnym raz w miesiącu lub rzadziej, 24% badanych kilka razy w miesiącu, a 20% kilkanaście razy w miesiącu lub częściej. Badanie zostało przeprowadzone w grudniu 2020 roku na platformie MS Forms.

Tłumacze zostali zrekrutowani metodą ochotników. Ich zadaniem było wypełnienie ankiety składającej się z 14 pytań, z czego połowę stanowiły pytania zamknięte jednokrotnego wyboru, pozostałą część pytania otwarte. Treść ankiety przedstawiono w Załączniku 1.

4.2. Wyniki badania

W pierwszym pytaniu badani byli proszeni o informację, czy podczas tłumaczenia ustnego dla sądu, prokuratury lub policji kiedykolwiek zdarzyła się sytuacja, w której mieli poczucie, że ich bezpieczeństwo było zagrożone ze strony podejrzanego, oskarżonego lub pozostałych uczestników postępowania albo ze względu na właściwości miejsca, w którym prowadzone były czynności. Ponad połowa badanych (60%) udzieliła odpowiedzi twierdzącej, z czego 28% zetknęło się z taką sytuacją więcej niż raz, a 32% tylko raz. Pozostałe osoby (40%) stwierdziły, że nigdy nie zetknęły się z taką sytuacją. Jako przyczynę poczucia zagrożenia badani wskazywali m.in. pozostawienie przez pracowników organu sam na sam z oskarżonym lub podejrzanym, próby zastraszania czy wręcz napaść ze strony podejrzanego lub oskarżonego. Przykładowe odpowiedzi badanych:

- „Pozostawienie w poczekalni przed rozprawą z kilkunastoosobową grupą więźniów (był tylko 1 strażnik), jeden więzień podszedł do mnie i zaczepiał mnie (strażnik zareagował, ale i tak sytuacja nie była przyjemna) [...]”.
- „Podejrzany był pod wpływem alkoholu (prawdopodobnie też narkotyków); inny przebywał na wolności i dawał do zrozumienia, że mam się bać”.
- „Sugestie ze strony osadzonego (niebezpiecznego), że zna dane osobowe tłumacza”.
- „Podczas tłumaczenia na policji na wstępie pozostawiono mnie sam na sam z oskarżonym (nie był niebezpieczny, ale nie musiałam o tym wiedzieć)”.
- „Siedzący tuż obok mnie (ramię w ramię) oskarżony o morderstwo, policjant pilnujący oddalony o parę metrów, w drugim końcu pomieszczenia”.
- „Tłumaczony obcokrajowiec złapał mnie za marynarkę, strażnicy nie zareagowali, potem poszłam na kurs samoobrony”.

Trzecie pytanie dotyczyło poczucia bezpieczeństwa w trakcie czynności wykonywanych w czasie pandemii COVID-19. Znakomita większość badanych (72%) przyznała, że zabezpieczenia nie były wystarczające, z czego 44% respondentów było w takiej sytuacji więcej niż jeden raz, a 28% tylko raz. Zaledwie 12% uznało, że zabezpieczenia były odpowiednie, a 16% ankietowanych nie wykonywało tłumaczeń ustnych w czasie pandemii. Tłumacze wskazywali m.in. na fakt, że miejsca czynności, przede wszystkim sale sądowe, nie zostały przeorganizowane w taki sposób, aby zapewnić uczestnikom postępowania bezpieczeństwo epidemiczne. Przytaczano również brak dyscypliny w stosowaniu środków ochronnych (maseczek) czy dezynfekcji rąk. Przykładowe odpowiedzi badanych:

- „[U]wagę innym uczestnikom znajdującym się blisko tłumacza z prośbą o nałożenie/poprawienie na nos maseczki zwracał tłumacz, a nie sąd/prowadzący czynności. W tym względzie organ nigdy nie zwracał uwagi innym uczestnikom czynności”.
- „Na jednej rozprawie sędzia kazała zdjąć maseczkę”.
- „Musiałam szeptać do ucha oskarżonemu, w sali zadbano wyłącznie o bezpieczeństwo sędziego”.
- „Propozycja zdjęć maseczki po wejściu na salę sądową (nie skorzystałam); konieczność siedzenia tuż obok strony i jej pełnomocnika podczas tłumaczenia zdalnego – mówiliśmy »do jednego komputera«”.

- „Niewystarczające zabezpieczenia w sądzie, brak dezynfekcji rąk doprowadzonego po wejściu do sali, brudna maska osoby doprowadzanej”.

W pytaniu piątym ankietowani byli proszeni o wskazanie, czy kiedykolwiek zdarzyło się, aby przedstawiciel organu oczekiwał od nich większego zaangażowania, niż to wynika z roli tłumacza. Znakomita większość badanych odpowiedziała przecząco (77%). Zaledwie 8% stwierdziło, że zdarzyło im się to tylko raz, a 15% spotkało się z taką sytuacją więcej niż raz. W odpowiedziach badani przytoczyli m.in. sytuacje, gdy oczekiwano od nich pozyskania informacji poza przesłuchaniem, wykonania czynności niezwiązanych z tłumaczeniem czy wpływania na zachowanie obcokrajowca. Przykładowe odpowiedzi tłumaczy:

- „Sąd kazał mi się wypowiedzieć jako biegły co do możliwości rozumienia pewnego terminu przez obcokrajowca”.
- „Prośby typu »to ja teraz wyjdę na papierosa, a pani sobie z nim pogada i spróbuje czegoś się dowiedzieć«”.
- „Chcieli, żebym została z podejrzanym po zakończonym tłumaczeniu i »pomogła« w uzyskaniu brakujących dowodów, chcieli, żebym gdzieś zadzwoniła i sprawdziła wersję podejrzanego [...]”.
- „Sędzia oczekiwała, że »zrobię porządek« ze świadkiem, który mówił nie na temat”.
- „Tak, że wydam opinię, co sądzę o sprawie, i podpowiem, co bym zrobiła w danej sytuacji”.

Struktura odpowiedzi wygląda zgoła odmiennie w przypadku oczekiwań obcokrajowca wobec tłumacza: 84% badanych przyznało, że więcej niż raz zdarzyło się, iż cudzoziemiec oczekiwał większego zaangażowania, niż wynika to z roli tłumacza (nikt nie udzielił odpowiedzi „tylko raz”; zaledwie 16% nigdy nie spotkało się z taką sytuacją). W odpowiedziach badani wskazali, że bardzo często zdarza się, iż cudzoziemiec oczekuje pomocy, rady, wsparcia czy dodatkowych informacji. Przykładowe odpowiedzi badanych:

- „Ciągle jestem pytana o to, co ma wybrać zatrzymany, jak ma odpowiedzieć, jestem proszona o dowiadywanie się, co w sprawie etc.”
- „Oczekiwanie, że stanę po jego stronie, powiadomię znajomych/rodzinę w innym kraju etc.”
- „Oczekiwał wsparcia psychicznego, wyjaśnień przebiegu sprawy itp.”

- „Obcokrajowcy zawsze traktują mnie jak swojego adwokata i np. odmawiają pomocy obrońcy, twierdząc: »Jest tłumaczka, adwokata nie potrzebuję«”.
- „Często się zdarza, że obcokrajowiec próbuje uważać osobę posługującą się jego językiem jak osobę mu przyjazną. Jako tłumacz koryguję”.

W pytaniu dziewiątym zapytano ankietowanych, czy kiedykolwiek pominięto ich jako uczestników postępowania. Ponad połowa badanych (55%) odpowiedziała przecząco, jednak 44% respondentów zetknęło się z taką sytuacją więcej niż raz i zaledwie 1% badanych wybrało odpowiedź „tylko raz”. Badani przytaczali m.in. brak miejsca dla tłumacza, niedostosowanie tempa mówienia lub czytania do procesu tłumaczenia czy nierobienie przerw na tłumaczenie. Przykładowe odpowiedzi badanych:

- „Na sali rozpraw muszę prosić o przesunięcie ławki, żeby móc siedzieć obok osoby tłumaczonej. Dzieje się tak zawsze na małych salach rozpraw”.
- „Bardzo często brak mikrofonu, miejsca do siedzenia”.
- „W 75% nie mam gdzie siedzieć, nigdy nie było dla mnie mikrofonu”.
- „Brak miejsca do siedzenia w sądzie, mikrofonu, nierobienie żadnych przerw na tłumaczenie”.
- „Policjanci podejmowali czynności w kamizelkach kuloodpornych, o mnie nikt nie pomyślał”.

W pytaniu jedenastym, dotyczącym wystąpienia zachowań przedstawiciela organu prowadzącego postępowanie, które mogły negatywnie wpłynąć na komfort pracy tłumacza, ponad połowa badanych (52%) odpowiedziała przecząco. Niespełna połowa (48%) zetknęła się z taką sytuacją więcej niż raz (33%) lub tylko raz (15%). W odpowiedziach badani przytoczyli m.in. sytuacje, gdy odmówiono im przerwy, uniemożliwiono spożycie posiłku czy zakazano picia wody w trakcie rozprawy. Przykładowe odpowiedzi:

- „Sędzia wezwała mnie z Warszawy do Krakowa, wiedząc, że nikt się nie stawi. Na miejscu opryskliwie stwierdziła, że to mój obowiązek i nie widzi problemu, że zmarnowała mi cały dzień”.
- „Najczęściej problem jest w sądzie, gdzie sędzia nie pomyśli, żeby dać kopię odczytywanego dokumentu albo przerwy są tak rzadkie, że po wyjściu z sądu ledwo doczołguję się do samochodu. Dla mnie problemem jest też stanie przez kilka godzin, gdy tłumaczę zeznania – wszyscy siedzą, a tłumacz stoi [...]”.

- „Podczas czynności trwających 10 h nie pozwolono mi pójść na obiad. A nic ze sobą nie miałam, bo miało to trwać »godzinkę«”.
- „Zignorowanie próśb o robienie przerw w trakcie długich trudnych wypowiedzi z wieloma danymi, zakaz picia wody, niereagowanie na prośbę o przerwę (w sądzie, na policji i w prokuraturze najczęściej współpraca jest lepsza)”.

W trzynastym pytaniu proszono ankietowanych o informację, czy zdążyło się, że mieli problem z uzyskaniem części lub całości wynagrodzenia za tłumaczenie ustne z powodu nieznamomości przepisów dotyczących wynagradzania tłumaczy przysięgłych ze strony organu zamawiającego tłumaczenie. Ponad połowa badanych (56%) przyznała, że miała taki problem, z czego 36% więcej niż raz, a 20% tylko raz. Najczęstszym problemem zgłaszanym przez tłumaczy jest rozliczenie kosztów dojazdu do miejsca czynności, nieterminowe płatności, bezzasadne zaniżanie wynagrodzenia i nieznamomość rozporządzenia regulującego zasady wynagradzania tłumaczy.

- „Kilkakrotnie toczyłam pisemne »boje« o zapłatę ustawowej kilometrówki, ponieważ sąd/komenda przyznawały mi stawkę określoną dla pracowników danego organu w ramach wewnętrznych przepisów tego organu, zawsze bez rezultatu. Tak samo nie zawsze udawało mi się uzyskać zapłatę za tzw. gotowość do tłumaczenia, gdy cudzoziemiec się nie stawił, a ja owszem”.
- „Prokuratura w X nie realizowała płatności przez rok, a potem i tak zapłaciła mniej, niż było na fakturze”.
- „Jak np. nie stawił się obcokrajowiec i trzeba było tłumaczyć sądowi, że tak się nie da. Albo księgowości w Prokuraturze, że nie da się ustalić, ile czasu w czterogodzinnym tłumaczeniu tłumaczyłam z jakiego języka na jaki. To się skończyło wraz z nowelizacją stawek”.
- „Organ chciał rozliczać się co do minuty, a nie za każdą rozpoczętą godzinę”.

5. Podsumowanie i dyskusja

Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego, które ze względu na ograniczoną liczbę respondentów należy traktować jako badanie pilotażowe, potwierdzają, że weryfikowane problemy we współpracy z organami karnoprosocowymi należy traktować jako powszechne, bowiem większość badanych tłumaczy zetknęła się przynajmniej z jednym z nich. Do

problemów tych zaliczyć można niedostateczne zapewnienie tłumaczom bezpieczeństwa podczas wykonywanych czynności, jako że ponad połowa ankietowanych przyznała, iż przynajmniej raz znalazła się w sytuacji, gdy czuła się zagrożona. Badani wskazywali również na niewystarczające zabezpieczenia epidemiczne podczas czynności wykonywanych w czasie epidemii COVID-19. Z odpowiedzi ankietowanych wynika, że sytuacje, gdy przedstawiciel organu prowadzącego postępowanie oczekuje wykonywania czynności wykraczających poza rolę tłumacza, zdarzają się rzadko, niemniej jedna piąta badanych zetknęła się z takimi oczekiwaniami. Zgoła odmiennie sytuacja wygląda w przypadku oczekiwań obcokrajowca wobec tłumacza – znakomita większość respondentów przyznała, że cudzoziemcy nader często oczekują wsparcia, rady, pomocy instrumentalnej i emocjonalnej. Niemal połowa ankietowanych dostrzega problem w przygotowaniu stanowiska pracy tłumacza oraz w podejściu przedstawicieli organów do warunków pracy tłumacza. Ponad połowa badanych przyznała, że miała problem z uzyskaniem pełnego wynagrodzenia za wykonane czynności z powodu niezajomości przepisów regulujących zasady wynagradzania tłumaczy.

Przyczyną powyższych problemów może być nierozumienie specyfiki tłumaczenia ustnego, co prawdopodobnie wynika z faktu, że tłumacz jest istotnym, ale nie stałym elementem postępowania karnego w Polsce, tym samym nie wszyscy przedstawiciele organów wymiaru sprawiedliwości wiedzą, jak przebiega praca z tłumaczem, z jakimi utrudnieniami proceduralnymi się wiąże, jakie można mieć wobec tłumacza oczekiwania i jak zapewnić mu bezpieczeństwo. Mając też na względzie zastrzeżenia samych tłumaczy, jak i uwagi poczynione przez teoretyków prawa zajmujących się udziałem tłumaczy w postępowaniu karnym, wskazane byłoby doprecyzowanie przepisów regulujących udział tłumacza w procesie karnym oraz stworzenie jednolitych standardów, w których szczegółowo zdefiniowano by jego rolę, przebieg czynności z jego udziałem oraz praktyczne wskazówki dotyczące m.in. bezpieczeństwa i warunków pracy.

Załącznik 1

Treść ankiety

Szanowni Państwo,

poniższe pytania dotyczą tłumaczeń ustnych wykonywanych na rzecz Policji, prokuratury i wydziałów karnych sądów. Państwa odpowiedzi zostaną wykorzystane w badaniu dotyczącym udziału tłumaczy w postępowaniu karnym.

Ankieta jest w pełni anonimowa. Jej wypełnienie zajmie od 10 do 20 minut. Pytania otwarte nie są obowiązkowe, niemniej każda odpowiedź będzie dla mnie bardzo cenna.

Dziękuję za poświęcony czas i udział w badaniu!

Instrukcja: Poniższe pytania dotyczą wyłącznie tłumaczenia ustnego wykonywanego w ramach postępowania karnego (na rzecz Policji, prokuratury, wydziałów karnych sądów).

1. Czy kiedykolwiek podczas czynności w sądzie, na Policji lub w prokuraturze czułeś, że Twoje bezpieczeństwo jest zagrożone?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

2. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

3. Czy w czasie pandemii COVID-19 miałeś kiedykolwiek poczucie, że organ, dla którego wykonujesz tłumaczenie ustne, nie zadbał dostatecznie o Twoje bezpieczeństwo?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

Nie wykonywałem/wykonywałam tłumaczeń ustnych w czasie pandemii

4. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

5. Czy kiedykolwiek zdarzyło się, że przedstawiciel organu (Policji, prokuratury, sądu) oczekiwał od Ciebie większego zaangażowania, niż wynika to z roli tłumacza?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

6. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

7. Czy kiedykolwiek zdarzyło się, że obcokrajowiec oczekiwał od Ciebie większego zaangażowania, niż wynika to z roli tłumacza?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

8. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

9. Czy kiedykolwiek zdarzyło się, że w miejscu prowadzenia czynności (sala rozpraw, pokój przesłuchań) pominięto Cię jako uczestnika postępowania?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

10. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

11. Czy kiedykolwiek zachowanie przedstawiciela organu (Policji, prokuratury, sądu) miało negatywny wpływ na komfort Twojej pracy?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

12. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

13. Czy kiedykolwiek zdarzyło się, że miałeś problem z uzyskaniem części lub całości wynagrodzenia za tłumaczenie ustne z powodu niezajomości przepisów dotyczących wynagradzania tłumaczy przysięgłych ze strony organu zamawiającego tłumaczenie?

Tak, tylko raz

Tak, więcej niż raz

Nie, nigdy

14. Jeśli tak, opisz pokrótce przykładową sytuację.

Bibliografia

- Biernacka, A. (2014), *Tłumacz w rozprawie sądowej*, Studi@ Naukowe UW, Warszawa.
- Długosz, J. (2009), „Prawo do udziału tłumacza jako jedna z przesłanek rzetelnego procesu karnego”, *Investigationes Linguisticae*. XVII: 100-107, <https://doi.org/10.14746/il.2009.17.7>.
- Jachimowicz M. (2019), „Tłumacz w regulacjach procesowych i jego karnomaterialna ochrona”, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*. 2(34): 59-91.

- Kiełtyka A. (2011), *Istota, zakres i cele postępowania przygotowawczego* [online] www.zielona-gora.po.gov.pl%2Fmagazyn%2Fupload%2Flekture_elektroniczne%2Fistota-i-cele-procesu-1.doc&usg=AOvVaw1eSgFlZrCMvY-iCeNR6M1wZ (dostęp: 28.12.2020).
- Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego* (2018) przyjęty uchwałą Rady Naczelnej PT TEPIS nr 33/X/18 z dnia 1 października 2018 r.
- Kubacki, A. (2014), „Tłumacz przysięgły w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości”, *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*. 4(15): 46-64.
- Mendel, A. (2011), *Raport z badania ankietowanego na temat jakości tłumaczenia w postępowaniu karnym*, [online] <http://tepis.org.pl/wp-content/uploads/home/r-jtpk.pdf> (dostęp: 15.12.2020).
- Nowak, M., Stanisławska, M. (2017), „Prawo pokrzywdzonego i oskarżonego do tłumacza”, [w:] Tomasz Kaczmarek, Monika Filipowska-Tuthill, Justyna Żylińska, red. *Ochrona prawna pokrzywdzonego*, Wyższa Szkoła Prawa im. H. Chodkowskiej, Wrocław.
- Olesiuk M. (2014), „Wpływ regulacji Unii Europejskiej na prawo pokrzywdzonego do pomocy tłumacza w polskiej procedurze karnej”, *Białostockie Studia Prawnicze*. 15: 197-207, <https://doi.org/10.15290/bsp.2014.15.14>.
- Rosiak Ł. (2017), „Paradygmat rzetelnego procesu w kontekście nowelizacji Kodeksu postępowania karnego”, *Veritas Iuris*. 1: 44-59.
- Stawecka, A. (2010), „Ustny przekład sądowy w Polsce. Normy zawodowe a praktyka”, [w:] Małgorzata Tryuk, red. *O tłumaczach, prawnikach, lekarzach i urzędnikach. Teoria i praktyka przekładu środowiskowego w Polsce*, 65-110, BEL Studio Sp. z o.o, Warszawa.
- Świecki, D. (red.) (2019), *Meritum. Postępowanie karne*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Wiltos, A. (2013), „Prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza w postępowaniu karnym. Wybrane zagadnienia”, [w:] Mariusz Jabłoński, red. *Przegląd Prawa i Administracji*, 129-145, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Witkowska, K. (2014), „Tłumacz w postępowaniu karnym”, *Prawo i Prokuratura*. 1: 21-42.

Akty prawne

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie wynagrodzenia za czynności tłumacza przysięgłego (Dz.U. 2005 nr 15 poz. 131).

2. Ustawa z dnia 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (Dz.U. 2004 nr 273 poz. 2702).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
6. Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz.U. 1999 nr 90 poz. 999).

ABSTRAKT

W niniejszym artykule przedstawiono rolę tłumacza w postępowaniu karnym, polskie i międzynarodowe przepisy regulujące obowiązek powołania tłumacza do czynności karnoprosesowych, problemy tłumaczy związane ze współpracą z organami wymiaru sprawiedliwości oraz wyniki badania ankietowego dotyczącego doświadczeń tłumaczy przysięgłych wykonujących tłumaczenia na rzecz policji, prokuratury i sądów w ramach prowadzonych postępowań karnych w następujących aspektach: zapewnienie bezpieczeństwa w trakcie czynności, oczekiwania cudzoziemców i przedstawicieli organów wobec tłumacza, przygotowanie stanowiska pracy tłumacza i zapewnienie odpowiednich warunków pracy, prawidłowość rozliczania wynagrodzenia tłumaczy. W badaniu wzięło udział łącznie pięćdziesięciu pięciu tłumaczy przysięgłych, którzy regularnie świadczą usługi tłumaczeniowe na rzecz organów wymiaru sprawiedliwości. Ich zadaniem było wypełnienie ankiety składającej się z czternastu pytań, z czego połowę stanowiły pytania zamknięte jednokrotnego wyboru, pozostałą część pytania otwarte.

Słowa kluczowe: proces karny, postępowanie karne, tłumaczenie ustne, tłumacz przysięgły, tłumaczenie sądowe

ABSTRACT

Interpreter in Criminal Proceeding

This article presents the role of an interpreter in criminal proceedings, Polish and international regulations governing the obligation to appoint

an interpreter for criminal procedural activities, the problems of interpreters' cooperation with justice authorities, and the results of a survey on the experiences of sworn interpreters who provide interpreting services to the Police, the prosecutor's office, and the courts in criminal proceedings in the following aspects: ensuring safety in the course of the activities, expectations of foreigners and authorities' representatives towards the interpreter, preparing the interpreter's work station and ensuring appropriate working conditions, as well as agreeing upon an appropriate remuneration for interpreters. A total of fifty-five sworn interpreters who regularly provide interpreting services to justice authorities took part in the survey. Their task was to complete a questionnaire consisting of fourteen questions, half of which were closed single-choice questions and the rest were open-ended questions.

Keywords: criminal trial, criminal proceeding, interpreting, sworn interpreter, court interpreting